

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

MADINGI RINKIMAI

Šiame „Kultūros“ numeryje pristatome pirmąją knygą (prozos kategorijoje) iš Metų knygų rinkimų: Violetos Palčinskaitės atsiminimus „Atminties babilonai, arba aš vejuos vasarą“. Būtinai pristatysime skaitytojams ir kitas: Eugenijaus Ališankos „Empedoklio batą“ (esė), Rolando Rastausko „Trečią tomą“ (esė), Kęstučio Navako „Vyno kopiją“ (romaną). Su Danutės Kalinauskaitės novelių knyga „Skersvėjų namai“, irgi patekusia į prozos kategoriją, mūsų skaitytojai jau yra supažindinti anksčiau.

Tenka išgirsti įvairių klausimų: ar tikrai ši akcija – Metų knygų rinkimai – reikalinga? Gal ji – tik dėl mados?.. Kas tai – kultūrinis ar edukacinis reiškinys? Kai kurie kolegos rašytojai netgi linkę vadinti šią akciją beprasmiška, niekine, nes, anot jų, knygų vertę tikrina laikas, o ne tokios akcijos, ir kad ši akcij – naudinga nebent leidykloms, kurios ne tik parduoda visus nominuojamų knygų egzempliorius, bet ir pakartotinius jų tiražus išleidžia...

Jeigu ši akcija – madingas reiškinys, nieko blogo. Ne tik visi literatūros snobai būtinai perskaitys knygas nominantes, bet, vedami smalsumo, o gal ir atradimo džiaugsmo, jas į rankas paims ir daugiau žmonių. Ir jeigu neperskaitys iki pabaigos, tai bus nors šiek tiek įsikirtę į tekstą, kuris, galiu atvirai pasakyti, ne visada malonus ir lengvas skaityti. Visgi Metų knygos – tegu ir su savotišku snobiškumo smilkalėliu – yra šios kategorijos vertos knygos, dėl kurių daugmaž sutampa ir ekspertų nuomonė.

Jeigu tai naudinga leidykloms – o kas čia blogo? Kodėl leidykla turėtų patirti nuostolį? Dar niekada nebuvo tokio gero meto lietuvių autoriams (na, ne visiems, bet nemenkam skaičiui), kad leidyklos palankiai žiūrėtų į jų kūrybą ir netgi varžytųsi dėl jos. Pastebiu tendencijas, kad netgi atmestų rankraščių autoriai, nepraėję konkursų filtrų, išigudrina savo knygas išleisti mažesnėse leidyklose, o kai kurie laimi mažesnio kalibro konkursus, kur reikalavimai ne tokie griežti ir komisi-ja ne tokia drakoniška.

Todėl literatūros – ir lietuvių autorių, ir vertimų, ir internetinių (elektroninių) romanų – pasiūla tokia didelė, kad tokios akcijos kaip Metų knygų rinkimai, tegu kai kam ir keliantys sarkastišką šypsena, tikrai reikalingos. Vis šiokios tokios gairės, padedančios susigaudyti literatūros sraute. O susigaudyti reikia, nes juk neretai pasitaiko, kad menkos vertės knygos yra kur kas triukšmingiau ir agresyviau reklamuojamos ir stumiamos į rinką, nei knygos, turinčios išliekamąją vertę.

Renata Šerelytė

„Rasos“ gimnazijos Kaune atidaryta mažoji bibliotekėlė

MAŽŲ MIESTELIŲ SODAI

*Dideliems sodams
Reikia mažo miestelio.
Tarsi dideliame žiedui – mažo krūmo.
Serbenčiula uogela, kokia ji didžiulė,
Mūsų meilė, kada mes maži. Mes maži,
Mūsų dideliame dangui
Reikia mažo miestelio.
Serbenčiula uogela, koks jis:
Žalias namas ir stiklo veranda,
Žalias sodas – ištiesi pro langą
Liesą ranką ir jausi, kaip trankos
Šito miesto širdis, kaip dažnėja
Kelio pulsas, to kelio, kur veda
Iš bažnyčios į kapines. Mažas
Tas miestelis, jis visas sutilptų
Ant to kelio – lyg žalio miestelio
Balto stogo (...).*

Valdemaras Kukulas

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2016 m. suteikė 10 000 euro paramą šeštadieniniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pa-saulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Madingi rinkimai • **2-as psl. Audronė V. Škiudaitė.** Čia mano – lietuvis pareiga (dokumentinį kino filmą apie Alę Rūtą pažiūrėjus) • **3-as psl. Metų knygos.** Violeta Palčinskaitė. Atminties babilonai, arba aš vejuosi vasarą • **4-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Lietuvos tikėjimo ir meno niša JAV • **5-as psl. Algis Vaškevičius.** Metalų skulptūros iš Amerikos džiugina ir jaunavedžius • **6-as psl. Perpetua Dumšienė.** Sibiro istorijos (2) • **7-as psl. Justinas Sajauskas.** Visada šalia (4) • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Prisiminimai apie nepamirštamąjį režisierę • Metų knygos: E. Ališankos „Empedoklio batas“

Čia mano – lietuvis pareiga

Dokumentinį kino filmą „Ilgesys“ apie rašytoją **Alę Rūtą** pažiūrėjus

Audronė V. Škiudaitė

Apie Algirdą Tarvydą „Draugo“ skaitytojai žino bent jau iš prieš metus Dailės muziejuje, Pasaulio lietuvių centre, Lemonte, Čikagos Lietuvių tautodailės instituto iniciatyva parodyto dokumentinio kino filmo „Dangaus sodai“ apie išskirtinį lietuvišką paveldą – šiaudinukus ir jų kūrėjas. Filmo autorius yra ypač produktyvus dokumentinio kino režisierius, siekiantis įamžinti Lietuvos kultūros šviesulius. Jis neabejingas ir išeivijos kultūrai, yra sukūręs dokumentinius filmus apie archeologę Mariją Alseikaite-Gimbutienę, poetą Bernardą Brazdžionį ir kt. Iš šiais metais jo sukurtų trijų kino juostų viena yra skirta taip pat išeivijai. Visai neseniai Lietuvos televizijos Kultūros kanalo žiūrovai turėjo progos pamatyti dokumentinį pasakojimą „Ilgesys“ apie Los Angeles gyvenusią ir kūrėją rašytoją Alę Rūtą – Elena Viktoriją Nakaitę-Arbačiauskienę-Arbiene (1915-2011). Filmo scenarijaus autorius, režisierius, operatorius yra tas pats – Algirdas Tarvydas. Konsultantė – rašytojos dukra Vijolė Arbas.

Tavęs nėra. Nunoko obuoliai. / Jurginai žydi. / Tavęs nėra. / Krūtinėj spaudžiu ilgesį tik didį. / Tavęs nėra. / Nukrito lapai geltoni / Ir mano viltys... / Tavęs nėra. / O iš krantų jau upės ilgesio pradėjo piltis. / Tavęs nėra... Tai Alės Rūtos ankstyvojo kūrybos periodo eilės. Jomis ir prasidėjo pasakojimas apie rašytojos gyvenimą – „Ilgesį“ Tėvynės Lietuvos. (Pirmoji eilėraščių knyga „Be Tavęs“ – be Lietuvos – išleista Vokietijoje). Alė Rūta sako: „Vienas iš ryškiausių, ypač paskutinė mano... kūryboj... jau Amerikoj būnant... ilgesys Lietuvos...“

Filmas „Ilgesys“ sukurtas 1999 m. Los Angeles vykusio A. Tarvydo pokalbio su rašytoja pagrindu. Kino dokumentininkas užfiksavo jautrų menininkės atsivėrimą, ir tai labai brangu, tuo labiau, kad jos jau nebeturime. Taigi liko ilgesingas monologas: „Aš nuo pat jaunų dienų jaučiausi gimusi poete. ...Ir dabar taip tebesijaučiu. Bet aš buvau nustumta nuo to kelio ...mano gerų draugų, irgi poetų, mano bendramyšių. Su žiauria kritika jie mane nustūmė... atstūmė. Aš tada nustojau taip domėtis, perėjau prie prozos“.

Nors menininkė pavydžiai saugojo savo privatumą ir į darbo kabinetą pašalinių (taip pat ir filmo kūrėjo) neįsileisdavo, bet savo pasakojime ji noriai atsiveria išgyvenimuose: „...dirbau didelį krautuvė... paprastą darbą... buvau pardavėja ...buvau viena iš keturių šimtų. Dirbau, labai pavargdavau, labai nemėgau biznio pasaulio... bet kad ir nemėgdama, per kančias, per vargą... turėjau padėti šeimai, trys vaikai augo... reikėjo mokslinti... Gyvenimas Amerikoj... daugiausia biznio pasaulyje, kur ir aš buvau priversta būti dalelė to... A... aš nesakydavau, kad ten dirbu, sakydavau – parduodu savo laiką... tai kompanijai... už tai, kad man reikėjo doleriukų. Reikėjo padėti vyrui auginant vaikus... Čia auginti ir mokslinti vaikus yra ne taip paprasta... Taip kad aš namie buvau šeiminingė... dirbau už dolerius... grįžusi vėl viską tvarkiau, viriau pietus... skalbiau ir valiausi... ir jeigu buvo laiko kokia valandėlė ar pusvalandis, tada rašiau. Kartais išleisdavau vyrą ir vaikus atostogų. Vienąkart išleidau trim savaitėms... jie išvažiavo po „Yosemite Park“... aš tada parašiau... „Kelį į kairę“... užbaigiau kaip ir... nusiunčiau konkursui ir laimėjau premiją. Tik tokiu būdu, per vargus...“

Alė Rūta – kamajiškė, Kamajuose palaidotas poetas Strazdelis, liaudies poetas, kurio giesmę „Pulkim ant kelių“ giedame iki šiol. Jai ne tas pat, kad poetas palaidotas jos tėviškėj... Jos „mamytė – Sklėriutė iš Kunigiškių, Svėdasų valsčiaus... Svėdasuose – Tumas Vaižgantas... Tarp kitko, kunigas Tumas Vaižgantas buvo mano mamytės krikšto tėvas. Labai ji tuo didžiavosi, ir aš tuo didžiuojuosi. Jinai net susirašinėdavo, kai jauna moteris buvo, su krikšto tėvu Vaižgantu. A... štai mūsų kraštas... Rytų Lietuva... Kajetonas Sklėrius (dailininkas. Red.) – mano mamytės brolis. ...Aš buvau Nakaitė“.

Režisierius, operatorius, scenarijų autorius Algirdas Tarvydas.

Rašytoja Alė Rūta su dukra Rasa Arbaite-Chamberlain

Savo skausmą ir ilgesį rašytoja bandė nuraminti apsilankydama okupuotoje Lietuvoje, bet jį tik pagilino. Ji pasakoja: „...kai aplankiau... Lietuvą dar komunistų laikais... mums leido Lietuvoje būti tik penkias dienas... Tėvelių kapus slapčia aplankiau... keturiolika dienų keliavau... bet mums leido Rygoj būti, Taline, visur, o Lietuvoj... mūsų tėvynėj leido tik penkias dienas... Grįžusi aš buvau taip sujaukinta... parašiau tą knygą... „Tarp ilgesio ir tėviškės“. A... labai buvo nepatenkinti komunistai... mane visai iškeikė. Mane išvadino išdavike... Aš nemyliu Lietuvos, nemyliu savo brolių... O kodėl?... Kadangi toje knygoje parašiau teisybę... Važiuodama pro tėviškę mačiau, kaip žemė apleista, dirvonuoja... mačiau, kaip sumenkusios trobelės... mačiau, kaip skurdžiai žmonės gyvena... Visa, ką mačiau, iš širdies parašiau“.

A. Tarvydo filmas supažindina ir su rašytojos kūrybiniu kraičiu, kuriame – per 30 kūrinių: apysakų, novelių, poezijos rinkinių, kelių išpūdžių, tačiau reikšmingiausia jos kūrybos dalimi literatūros tyrinėtojai laiko romanus. Jos kūriniai buvo spausdinami Vokietijoje, Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje, JAV ir Lietuvoje. Už romaną „Trumpa diena“ ji pelnė dienraščio „Draugas“ literatūrinę premiją, už „Margo rašto keliu“ (apie poetą Bernardą Brazdžionį) – „Darbininko“ savaitraščio premiją. (Dau-

gelį Alės Rūtos knygų iliustravo jos dukra dail. Vijolė Arbas.)

Alė Rūta – iš tos ypatingos karo laiko jaunimo kartos: „...Vilniuje mokytojaudama, užsidirbdama sau duonele, dar padėdama tėviškei... tik vakarais klausiau paskaitų... Tai buvo tie laikai, kai Vilniuje studijavo Vytautas Mačernis, amžiną atilsį traagiškai žuvęs... ir Kazys Bradūnas, kuris dabar grįžo į Lietuvą gyventi... Poetas... Ir Alfonsas Nyka-Niliūnas... ir Paulius Jurkus... ir Henrikas Nagys... deja, jau miręs. Čia visi mano kartos... Čikagoje yra irgi poetė Julija Švabaitė... Mūsų buvo ypatinga karta... daug poetų...“

Rašytoja, kaip ir visa antroji lietuvių išeivių Amerikoje karta, gyveno lietuvių, taip auklėjo ir savo vaikus. Rašytoja filme sako: „Iki šių dienų, po virš penkiasdešimt metų gyvenimo svetur, esu šimtu procentų lietuvis sieloj, savyje... mėginau tą perduoti ir vaikams... Aš tikiu lietuvių tauta. Ji turi būti nemari. Nesvarbu, kiek kankintų... ji prisikels. ...Lietuvių tauta neišsigims visiškai ir nemirs. Ir aš nesu paskutinė... Mes su vyru vaikus taip auklėjom...mes gal ne pilnai, bet dalelę savęs palikom. ...Mūsų vyresnioji dukra, kai buvo Lietuvos atgimimas, pati panorėjo... čia mokslą baigusi, panorėjo į Lietuvą nuvykti, ten ką nors gero padaryti. Ir jinai dirbo pusantų metų Kauno Vytauto Didžiojo universitete, dėstė anglų kalbą, ...dirbo vienoj ministerijoje, kitoj ministerijoje, dabar Kaune turi savo įmonėlę vertimų... Vijolė Arbas. ...ji labai pamilo Lietuvą... ir mes su tėvu tuo didžiuojamės...“

„Mes visą laiką tą turėjom minty, mes rašėm, kūrėm, mes padėjom mokyklose... man teko ir lituanistinėse mokyklose dirbti užsieny... čia Detroite, Michigane, kai ten gyvenome, ir Los Angelėj... ir ne tik savo vaikus leidom, bet aš pati dirbau... ne vien mokykloj pamokose, bet kiek esu visokių paskaitėlių ir taip toliau... pedagoginių... Čia buvo mano pareiga. Čia aš nevadinu kūryba. Čia mano – lietuvis pareiga. ...Aš esu pareigos žmogus. ...Kūryba yra jau virš pareigos. Kūryba yra laisvas dalykas... Aš savo kūrybą noriu atiduoti tik Lietuvai“.

Filmo apie Alę Rūtą kūrėjas A. Tarvydas prisimena, kad šis jo darbas gimė nelengvai. 1999 m. lankdamasis Amerikoje, Los Angeles, kur pristatė savo filmą apie poetą Bernardą Brazdžionį, sulaukė jį globusių Janinos ir Antano Mikalajūnų pasiūlymo nufilmuoti žymesnius išeivių veikėjus. „Man buvo parūpinta kino kamera. Pradėjom filmuoti – vieną, kitą... Vieną dieną sako – važiuojam pas Alę Rūtą. Važiuojam, – prisimena režisierius. – Pradėjom pokalbį. Iš pradžių Alė Rūta mane priėmė nepatikliai – atvažiavo čia kažkoks mėgėjas, rodys, nerodys... Teko nuo peties nusiimti kamerą ir prisistatyti. Paaiškinau, ką ir kur dirbau, kad 40 metų dirbau Kino studijoje, kad jau 10 metų dirbu kaip filmų autorius, kad padariau filmą ir apie B. Brazdžionį, M. Gimbutienę, papasakojau, ko siekiau kurdamas. Sakiau, kad ir iš jos noriu išgirsti – kokią prasmę sudėjo į savo kūrinius. Pakalbėjom. Atsileido, ir tada vėl įjungiau kamerą. Nufilmavau 2,5 val. trukmės pokalbį, o iš viso filmavimas užtruko 5 val. Kai grįžęs namo peržiūrėjau medžiagą, man ji labai patiko. Kadangi filmavau amerikietiškoje sistemoje, problemos prasiėjo pervedant į europietišką PAL sistemą. Dėl tos priežasties kuriam laikui medžiagą užmečiau, nes darbas vijo darbą. Teko prašyti Vytauto Petrulio iš Los Angeles, kad nupirktų tą pačią kamerą, su kuria filmavau, ir atvežtų į Lietuvą, paskui kreipiausi į Lietuvos valstybės centrinę archyvą, kad pervestų medžiagą į PAL sistemą. Pateikiau Lietuvos televizijai pasiūlymą, kuris buvo patvirtintas ir dar suteikta parama išskiriant montažinę su montuotoju. Alės Rūtos 100-mečiui 2015 m. filmo baigti nespėjom. Ir kai dabar filmas buvo parodytas per LRT, paskambino pažįstama žurnalistė ir padėjo, kad sugebėjau poetę prakalbinti: „Kokia graži, kokia prasminga Alė Rūta, kaip tu sugebėjai ją pažadinti?“ – stebėjosi jinai. Džiaugiuosi, kad man pavyko“.

Tikėkimės, kad filmą „Ilgesys“ apie lietuvių poetę Alę Rūtą turės galimybės išvysti ir užsienio lietuviai. □

METŲ KNYGŲ RINKIMAI

VIOLETA PALČINSKAITĖ

ATMINTIES BABILONAI, ARBA AŠ VEJUOS VASARĄ

Violeta Palčinskaitė – garsi poetė, dramaturgė, scenaristė, vertėja – labiausiai žinoma kaip vaikų rašytoja. Su jos eilėraščiais ir pjesėmis užaugo ne viena skaitytojų karta. Šioje suaugusiųjų knygoje – stulbinama, autironiška akistata su praeitimi, neeilinio likimo peripetijos, kūrybos ir meilės keliai ir klystkeliai, prisiminimų blyksniai apie Lietuvos kultūros grandus Juozą Miltinį, Donatą Banionį, Juditą Vaičiūnaite ir kitus.

TAS PRAKEIKTAS ŽYDIŠKUMAS...

Pirmą lietuvių liaudies dainą išgirdau iš savo žydės motinos lūpų:

*Mėnesėlis aiškus, mėnesėlis šviečia,
O bernelis mergužėlę pasivaikščiot kviečia.
Aš su tavim neisiu, man tavęs nereikia...*

Ties šitais žodžiais daina turėdavo baigtis. Nebent mama toliau dainuotų be žodžių. Išgirdusi *man tavęs nereikia* pradėdavau nesustabdomai žliumbti. Mažo vaiko sąmonėje tai buvo neįmanomas, didžiausiai tragedijai prilygstantis dalykas *Man tavęs nereikia*. Juk taip pasakė mama?

Prisimenu, visai neseniai, Gedimino prospekte vykstančioje mugėje prekeivis, glostydamas šviesią pasiklydusio vaiko galvelę, garsiai pranešė per garsiakalbį:

– Mama, kodėl palikote savo vaiką? Ateikite prie sūrių prekystalio pasiimti savo vaiko!

Šalia manęs jauna mama su mažyliu ant rankų niekaip negalėjo savo sūnaus nuraminti.

– Mamyte, kodėl tu mane palikai! Kodėl tu mane palikai! – klykė ant rankų laikomas vaikas.

Kaip aš tave palikau? – juokėsi mama. – Tu gi ant mano rankų!

– Ne! Tu mane palikai! Dėdė ką tik pasakė, kad tu mane palikai. Dėdė pasakė: „Mama, kodėl palikote savo vaiką“.

Žmonės nusijuokė. Aš irgi. Bet iš tiesų man nebuvo juokinga. Tas iš vaikystės atplaukęs „man tavęs nereikia“ iki šiol skaudžiai įstrigęs galvoje. Netekties, netikrumo jausmas. Kaip dažnai jis mane tiesiog persekioja. Kompleksai. Nepasitikėjimas savimi. Baimė netekti. Baimė būti nereikalingai. Iki šiol dažnai sapnuoju vieną ir tą patį sapną: mane palieka mylimi žmonės, draugai, traukiniai... Stoviu tuščiam perone ir neturiu prie savęs nieko... Visiškai nieko... Neturiu kur sugrįžti. Neviltis, perauganti į siaubą. Baimė... Baimė... Baimė...

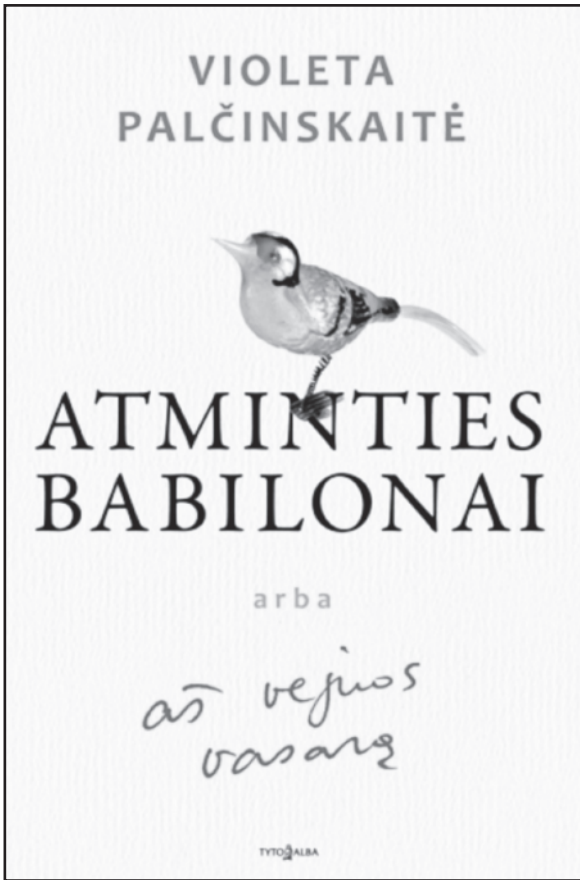
Tokiais atvejais vėliau mama sakydavo:

– Nieko nuostabaus. Turint galvoje, kokiomis sąlygomis tu gimei ir kaip aš tave nešiojau... Baimė, baimė, baimė...

Supratusi, kad mamos mėgstama lietuvių liaudies daina man netinka, ji pakeitė savo repertuarą. Kita daina, įtariu, gal jos pačios išversta iš hebrajų kalbos, skambėjo ne ką geriau, bet vis tiktai:

*Gyveno kartą karalius.
Karalius turėjo karalienę.
Karalienė turėjo vynuogyną.
Mik, vaikelį, mik.
Karalius seniai jau paseno.
Karalienė seniai jau numirė.
Vynuogynas seniai jau nuvyto.
Mik, vaikelį, mik...*

Ir šitoj dainoj nieko gero nebuvo: kad paseno karalius, tai tik pusė bėdos, bet karalienė – numirė! Vynuogynas – nuvyto! Aišku, geriau. Negu kai tavęs nereikia... Mama sakė tiesą. Atsibudimas po saule nebuvo toks džiugus ir nerūpestingas kaip mano eilėraštyje...

Poetė, dramaturgė, scenaristė, vertėja V. Palčinskaitė

1940 metais įforminę savo santuoką civilinės metrikacijos biure Kaune, mano tėvai, dešimt metų draugavę iki vestuvių, oficialiai tapo vyras ir žmona. Rugpjūčio 15 dieną. Buvo be galo laimingi. Kažkodėl nemėgstu minėti jokių atminimo datų. Tik tas, kurios man prasmingos. Todėl man patinka rugpjūčio 15 – oji... Jei tik galiu, į kapus Petrašiūnuose, kur palaidoti abu mano tėvai, stengiuosi nuvažiuoti būtent tą dieną. Žolinės ir tėvų vestuvių dieną.

*Rugpjūti mano, kas gi kaltas.
Tie miestai vasarą, o gal
Tas išaugtinis mano paltas,
Rodyklės atsuktos atgal,
Kai prietema geltonom žvakėm
Geltonus varvina klijus,
Iš amžinybės laiką vagiam,
Bet ji vargu ar tai pajus,
Nes taip lėtai ir aiškiai aušta,
Ir aš laimingai gyvenu,
Ir spindi sidabriniai šaukštai
Nebūtai puotai dovanų.*

Užgriuvus karui mama savo noru išėjo į getą, nenorėdama šeimai nemalonumų ir nenutuokdama, kaip ir daugelis kitų, kas jos laukia. Mano žydiškų ir lietuviškų giminių bajorystė skyrėsi tik tuo, kad lietuviai seneliai gyveno su slepiamais apiplyšusiais ir niekam nereikalingais bajorystės dokumentais, o giminės žydai Vilijampolės gete buvo apgyvendinti Bajorų gatvėje...

Kai vis neramesnės žinios ėmė sklisti iš geto teritorijos, tėvas, nieko nelaukęs, ėmėsi gelbėjimo darbų. Sako, tėvui pasisekė papirkti geto policininką už penkiasdešimt Kubos cigarų, ir motinai pavyko pabėgti. Vėliau tėvas, padedamas kitų savo šeimos narių, ištraukė iš geto du mamos brolius su žmonomis. Buvo pasakojama, kaip mano močiutė Marija, tėvo motina, bebaimė moteris, aprišusi ne savo marčias savo kaimiškomis skarelėmis, vedė per Vilijampolės tiltą, o visa Palčinskių šeima ieškodavo patikimų slapstviečių. Mano tėvo broliui, dėdei Alfonsui, tada buvo dvidešimt. Kai po daugelio metų paklausiu jo, kodėl taip rizikavo savo jaunystę, jis atsakys:

– Todėl, kad kai sykį Kauno gatvėje netoli namų pamačiau, kaip vokiečių kareivis talžo galvą pagyvenusiam žydui, buvusiam mano bendradarbiui, turbūt varydamas jį į getą, va tada sau ir prisiekiau...

Abu su mano tėvu dažnai eidavo prie geto vartų ir, nutaikę progą, mesdavo kaliniams duonos. Nors tada geto teritorijoje artimųjų jau nebebuvo... Žydai seneliai, kurių nespėjau pažinti, iš Kalvarijos namų iškeliavo į dausas karui dar neprasidėjus. Būdama vaikas, kai iš galvos niekada neišeidavo tas „man tavęs nereikia“, niekada nepamiršdavau pasitikslinti:

– Mama, o jeigu močiutė Estera iš Kalvarijos būtų gyva, kaip manai, ar ji mane mylėtų?

– Dukryte, kur tu rasi močiutę, kuri nemylėtų savo anūkės? Žinoma, mylėtų. Labai mylėtų.

Močiutė mylėtų ir kitą savo anūkę – vienintelės mamos sesers dukrytę. Jų išgelbėti iš geto mano tėvas, deja, nebesuspėjo... Vaikų akcijos metu teta savo penkiametės dukrytės neatidavė, todėl kartu su ja iškeliavo į krematoriumą.

Toje vienintelėje nuotraukoje, išlikusioje mūsų šeimos albume, matau tetą Naomi su savo mažąja dukryte. Laiko jai ant kaktos uždėjusi ranką. Žiūri pro primerktas nuo saulės akis, susirūpinusi. Jai visada atrodydavo, kad dukrelė gali būti peršalus... Dėdama jai ranką ant kaktos nuolat tikrindavo, ar ši nekarščiuoja... Nuo peršalimo apsaugojo. Nuo viso kito – ne...

*Aš mažas apsiaustas virš krematoriumo.
Kai vandenys tyli, kai laikrodžiai vėlina,
Aš – tavo vieniša vaikiška vėliava...*

Tai tik kelios eilutės iš mano eilėraščio, kurį parašysiu vėliau ir kuris drauge su kitais mano tektais taps garsios Eduardo Balsio oratorijos „Nelieskite mėlyno gaublio“ scenarijumi, ir kurią „Ažuoliukas“ garsins po visą pasaulį. Daugelis oratorijos eilėraščių taps ir mano poemos „Baltosios Nykštukės“ pagrindu, skirtos visiems žuvusiems ir iki šių dienų tebežūstantiems karo beprotybėse vaikams. Kaip ir mano beveik pamiršti „Bateliai Osvencime“.

Pabėgusi iš geto mama slapstėsi pas mano senelius, tėvo tėvus. Sykį, kai už lango marširuojantis vokiečių kareivis užsuko į namelį Žaliojoje gatvėje, mano sumani močiutė akimirksniu kambaryje paguldė mamą į lovą, aprišusi didele balta skepeta, ir iki pat nosies užklojo antklode.

– O čia kas? – paklausė įtarus kareivis.

– O čia mano sūnaus merga. Atvažiavo ir susirgo šiltine. Visada sakiau, kad nemoka rinktis mergų...

Lietuvos tikėjimo ir meno niša JAV

Šiluvos Dievo Motinos koplyčios (Washingtono bazilikoje) 50-mečiui skirta konferencija

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Bažnytinio paveldo muziejuje Vilniuje įvyko konferencija, supažindinusi ne tik su lietuviška tikėjimo ir meno niša JAV – Šiluvos Dievo Motinos koplyčia Marijos Nekalto Prasidėjimo bazilikoje Washingtone – bet ir su koplyčios sumanymo, statybų istorija, jos meno kūrinių, garbingos sukakties paminėjimu šiemet JAV, pačia Bazilika, kuri yra nacionalinė šventovė.

Konferenciją pradėjo įrašas – švelniai išakmus vyskupo Vincento Brizgio raginimas per radiją (1963, 1965, 1966 metais) aukoti koplyčios statybai, lietuviškumo paminklui. Jo raginimui buvo atsiliepta: paaukota 325 tūkst. dolerių, Amerikos ir Kanados lietuvių aukotojų vardai įrašyti neįkainojamoje aukotojų knygoje (už juos kasdien buvo laikomos mišios).

Vilniaus arkivyskupas Gintaras Grušas: „...tai didžiausia Amerikos bažnyčiose mūsų Koplyčia. Amerikos konferencijos vyskupų pirmininkas vadovavo, Amerikos bažnyčia prisidėjo, bet padėjo suprasti ir lietuvių nuopelnus Amerikos bažnyčiai“. G. Grušas apgailestavo, kad, deja, nugriauta Aušros Vartų bažnyčia New Yorke, kuri stovėjusi prie pat tunelio (po vandeniu jungė dvi valstijas), o kitoje pusėje buvo lenkų bažnyčia (abi bažnyčias statė lietuvių ir lenkų darbininkai, kad galėtų abi tautos melstis), ji 25 m. liudijo Amerikos visuomenei apie okupuotą Lietuvą, jos religingumą, lietuvių bendruomenes.

Pasisakė šių įvykių liudininkas Žygimantas Pavilionis, kuris 2010 m. buvo atvykęs į Washingtoną kaip Lietuvos nepaprastasis ir įgaliojasis ambasadorius JAV: „Kai ryšys tarp katalikų vertybių yra, ir Amerikai, ir visiems būna gerai. Tiek horizontalus, tiek vertikalus pjūvis mus visus sulipdydavo. Jei ryšys bus stiprus, visos šalys jungsis. O Švč. Marijos: ar tai būtų Washingtono, ar Aušros Vartų, ar Čenstakavos – vienodos vertybių klausimu. Jei pamirštam – tuščios vietos nebūna – ją kažkas užpildo“.

Apie koplyčios kūrimosi istoriją (jos menininkus), remdamasis Washingtono Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bazilikos ir Čikagos Lituanistikos tyrimų bei studijų centro archyvų medžiaga, kalbėjo mons. Rolandas Makrickas. Kalbėjo apie Washingtoną, kuriame gyvena įvairių tautybių žmonės, „apie tą Washingtoną, kuris kuria ir meldžiasi“. Koplyčia ypatinga Lietuvai, nes yra Washingtono centrinėje bazilikoje (ne visos tautos turi joje koplyčias). Koplyčia gana didelė (50 sėdimų vietų), ten aukojamos Mišios, ji ne muziejus – ji gyva (netruksta žmonių). Pasaulyje yra tik dvi tokios didelės lietuviškos koplyčios – Vatikane lietuvių Aušros Vartų koplyčia (V. K. Jonyno mozaika) ir minėta Šiluvos Dievo Motinos Washingtono – Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bazilikoje (penktoje pagal dydį pasaulyje: taip užrašyta ant Šv. Petro bazilikos (Vatikane) grindų).

Amžiaus statyba. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo nacionalinė šventovė Bazilika Washingtone. Aišku, ji mažesnė už Šv. Petro baziliką, bet jos istorija ir dydžiai ne mažiau išpūdingi. 1913 m. popiežius Pijus X patvirtino jos projektą, 1925 m. prasidėjo darbai, 1954 m. atnaujinio (buvo sustoję dėl ekonominės krizės ir Antrojo pasaulinio karo), 1959 m. aukštutinėje kriptoje užbaigta pagrindinė struktūra. Pagrindinio kupolo darbai bus užbaigti 2017 m. gruodžio mėnesį, o visi darbai – tik po 100 metų. Pirminiame Bazilikos variante nebuvo numatyta jokių koplyčių (vėliau susigriebta, kad visų kraštų išeiviai galėtų išreikšti savo pamaldumą Švč. Marijai). Šiuo metu Bazilikoje yra 70 koplyčių, tačiau apskritai didesnių (viršutinėje navoje) yra tik 15. Marijos Nekalto Prasidėjimo nacionalinėje šventovėje bazilikoje Washingtone yra tik dvi tokio dydžio koplyčios. Didžiausios – lietuvių ir lenkų, kitos – tik altorėliai. Lenkų Čenstakavos koplyčia pastatyta priešais lietuvių koplyčią, kitoje Bazilikos pusėje.

Priešistorė. Koplyčios vardo parinkimas. Išpūdinga aukotojų surinkta 350 tūkst. dolerių suma tais laikais prilygsta 3 mln. dolerių sumai šiandien. Au-

Jono Kuprio nuotraukos

kotojai (antroji išeivių banga) nebuvo prasigyrėnė, tik kabinosi į gyvenimą, tad aukėjo daugelis po dolerį ar kelis, tik nedaugelis – daugiau. Kodėl pasirinkta Šiluvos Dievo Motina? Nes Šiluva yra Marijos apreiškimo vieta, teologinė prasme – aukščiausias lygmuo.

Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ant rankų Šiluvoje apsiereiskė 1608 m. (vienas seniausių Europoje oficialiai pripažintas Dievo Motinos apsiereiskimas), kai Lietuva stovėjo kryžkelėje nežinodama, kuriuo keliu, eiti. Apsiereiskė Ji dviem piemenėliams, gantiems laukuose, ir keliems kalvinams, pasakiusi: „Čia buvo garbinamas mano sūnus, o dabar ariama ir sėjama“.

„Lietuvių Siksto koplyčia“. Lietuvių išeivijos garsenybių trijulė. Šiluvos Dievo Motinos koplyčiai įrengti (Bazilikos architektas Eugene F. Kennedy jau nesnysis (1904–1986) pakvietė garsiausius to meto Amerikos lietuvių išeivius dailininkus Vytautą Kazimierą Jonyną (1907–1997), Vytautą Kašubą (1915–1997) ir Albina Elskų (tikroji pavardė Lietuvoje – Belskus, mat JAV pase įsivėlė klaida, tačiau jis turėjęs gerą humoro jausmą ir nesupyko, tepasakė: nauja šalis, naujas gyvenimas, 1926–2007).

V. K. Jonynas (prieš pradėdamas dirbti) rinko medžiagą apie Šiluvos Mergelę (prof. Stasys Yla jau buvo parašęs knygą apie Šiluvą), kad atsispindėtų visa Lietuvos istorija. V. Kašubai buvo pavesta kurti statulą, A. Elskui – mozaikas, o V. K. Jonynui – ikonografiją, eskizus ir šonines mozaikas.

Ši koplyčia – tai lietuvių Siksto koplyčia (lietuvių menininkų žiedas!). V. K. Jonynas kūrė eskizus, centre pagal jį turėjusi būti Švč. Mergelės statula, apgaubta metaliniais spinduliais (dėl jų kilo diskusijos, nes erdvės nedaug), dvi šonines mozaikas (dabar jos – Birštono muziejuje eksponuojamos) – apie Lietuvos tautinį savitumą, Sibiro tremtinių maldas, Vilniaus bažnyčias ir vargo mokyklą. Marmurinė Švč. Mergelės statula buvo gaminama Italijoje, iš pradžių Jos galva buvo tiesi, vėliau šiek tiek nuleista (yra pjūvis kakle). Iš Kašubos pareikalauta, kad kūrinys būtų unikalus. Šiluva – tai šilas, pušys, todėl aplink statulą – pušų šakos su kankorėžiais. A. Elskus kūrė koplyčios kupolo mozaiką, panaudodamas keturis Švč. Mergelės atvaizdus iš keturių Lietuvos bažnyčių – Trakų, Aušros Vartų, Žemaičių Kalvarijos ir Pažaislio. Altorius – kryžiai lietuviškais motyvais, su saulutėmis. Tiltas – Kaunas (Nežinomo kareivio kapas ir Karo muziejaus bokštas) ir New Yorkas (Laisvės statula) per vandenį susisieikia bangelėmis (išeivijos elementas).

Norėta pavaizduoti Vytį ir Amerikos erelį, vėliau erelio atsisakytą. (Palyginimui: lenkų Čenstakavos koplyčia ikonografiškai kitokia: joje Čenstakavos madona, Lenkijos krikštas ir šventieji. Jos kupole, tarp šventųjų, yra ir mūsų šventieji Šv. Kazimieras. Jos galinė siena – tuščia, pro navą matyti mūsų šventieji Šiluvos Dievo Motinos koplyčia). Menotyrininkė dr. Neringa Markauskaitė aptarė koplyčios ikonografiją, remdamasi įvairiais šaltiniais. Šmaikšti sąsaja – mūsų mikelandželiai: Kašuba, Elskus ir Jonynas, sukūrę gyvą tikėjimo memorialą. Kadangi R. Makrickas jau parodė skaidres ir aptarė menininkų darbus, N. Markauskaitė išsakė savas pastabas ir tai, ko jis nepaminėjęs. Pvz., Mergelės statula dėvi tautinius rūbus, stovi ant pakyls stulpelio (pirminis variantas: ant analogiško akmens, saugomo Šiluvoje). Simbolinis pušų ir jų kankorėžių apvadas apie nišą – vietovės įvaizdis – padeda suvokti sacrum vietovės vertę. Aštuonkampė žvaigždė ir karūna (tokia yra ir Žemaičių Kalvarijos apkauste) tėbėra mįslė. Kašubos norėta Ją pavaizduoti su skara, o aplink įrašas anglų kalba: Marija, guosk vaikus iš tos šalies, kur liejasi kraujas ir ašaros...

Kupolo pagrindinė vieta – erškėčių vainikas, kuris supa lango ertmę. Lietuviškos saulutės, stilizuoti paukščiai padeda suvokti Dangaus karalystę. Perteikta trispalvė simbolika. Aukščiausias kupole iš keturių Švč. Mergelių atvaizdas – Pažaislio. Kupolas su tvirtintas autentiškomis, atrinktomis juostomis, jos pereina į bures – kupolo augalų skyrių, motyvų ornamentiką. A. Elskaus kurtas altorius – Kryžių kalnas (daugelis jo rūšių) – Kryžių Lietuvos įvaizdis. Apreiškimas supintas su Lietuvos kančių jėga. Mozaika, inkrustuota į marmurą, perteikia abi šalis – Lietuvą ir Ameriką – jungiantį tiltą.

Nukelta į 5 psl.

Menotyrininkė dr. Neringa Markauskaitė dalijasi įžvalgomis apie koplyčios ikonografiją. L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Atkelta iš 4 psl.

„A. Elskus turėjo humoro jausmą, – pridūrė menotyrininkė. – Nes bangelės iš Amerikos pusės suka į Lietuvą – laisvės siekio viltys, o tiltas lakoniškai atskleidžia šią idėją.”

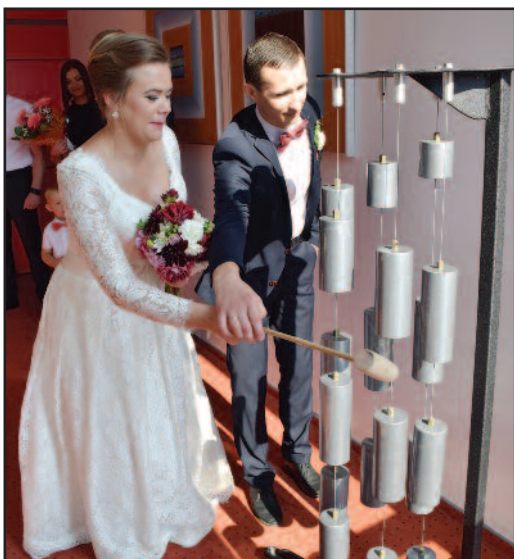
V. K. Jonyno mozaiką juosia Maironio žodžiai iš giesmės: „Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį”. Centre – Rūpintojėlis. Spygliuotos vielos primena tremtį, kalinius, šalia – angelai, koplytėlės. Viršuje – Šiluvos bažnyčios atvaizdas, apačioje – tremtyje laikomos šv. Mišios. Iš tamsos kuo aukščiau – į šviesą. Kairėje verpėja moko mergaitę skaityti (vargo mokyklos įvaizdis). Kitoje Jonyno mozaikoje panaudota eilutė iš Vinco Kudirkos tautinės giesmės: Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia, šv. Kazimieras atsigręžęs į kitus įvykius: Krikšto scena, tarsi Vytis Šv. Kazimieras pasirodo kovoje su rusėnais. Ši kompozicija perteikia Lietuvos istorijos bažnyčios momentus netekus valstybingumo, nepriklausomybės: okupacinio laikotarpio įvaizdis. Matyti ir Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčia, kur tuo metu buvo saugomi šv. Kazimiero palaikai.

Marijos apsireiškimo Šiluvoje koplyčios pašventinimas įvyko 1966 09 03. Koplyčią tą dieną konsekrovo vyskupas Vincentas Brizgys (JAV nuo 1951 m.). Kitą dieną Mišias koplyčioje aukėjo Washingtono arkivyskupas Patrickas Aloysius O’Boyle’as. Šventėje dalyvavo 3 lietuviai vyskupai, 6 amerikiečiai vyskupai, 100 lietuvių kunigų ir apie 6 tūkst. lietuvių pasauliečių. Išskilmės dalyvius laišku pasveikino ir apaštališkąjį palaiminimą suteikė popiežius Paulius VI.

Jubiliejaus paminėjimas Washingtone šių metų spalio 9 d. Komitetas jau prieš dvejus metus pradėjo darbą, kad pasirengtų Koplyčios 50-mečiui. Sukakčiai dirigavo labai griežti komisijos nariai. Surengta paroda, skirta amerikiečiams (per metus maždaug vienas milijonas apsilanko koplyčioje). Paroda apie koplyčios istoriją ir meną, pvz., iš Baltimorės buvo atsiųstas iš duonos ir plaukų pagamintas tremtinių Sibiro rožinis... Šventime dalyvavo du tūkstančiai žmonių, keturi chorai iš įvairių Amerikos miestų. „Laikas prauga erdvę. Ši koplyčia Amerikos lietuviams padeda atrasti tikėjimą ir meilę Tėvynei. Mums ji šventa vieta, kaip ir Šiluvoje”, – kalbėjo mons. Rolandas Makrickas.

Kauno arkivyskupas Lionginas Virbalas SJ pasidžiaugė dalyvavęs Washingtono Šiluvos koplyčios auksinio jubiliejaus šventime. Pasakė, kad apreiškimo vieta (be konkurencijų) – Šiluva – ta širdis, kur ilgiausiai buvo meldžiamasi lietuviškai. Priminė, kad didysis koplyčios steigimo iniciatorius V. Brizgys – irgi iš Kauno. „Koplyčia Washington – lietuvių dailininkų sukurta – Lietuvos dvasios, gyvenimo, meno raiškos pasididžiavimas lietuviškumo išsaugojimo reikšme: reta proga daug lietuvių parapijų susirenka. Mozaikos atspindi tą laikmetį, kai buvo kuriamos, apie skausmo ir ašarų žemę. Norėtusi, kad tai būtų tik istorinis palikimas: užfiksuotas ir padėtas taškas. Gal dar reikėtų šventovės: šviesesnės, pristatančios dabartinę Lietuvą, jos viltis?”.

Kadangi pasaulyje jau turime dvi dideles lietuviškas koplyčias (Vatikane ir Washingtone), L. Virbalas pašmaikštavo, kad gal vertėtų, pvz., Londone pastatyti Trakų Dievo Motinos koplyčią? □

Jaunavedžiai iškilmingos santuokos metu groja skulptūra iš Amerikos

Metalinė gėlė puikiai tinka tarp natūralių augalų

A. Vaškevičiaus nuotraukos

Metalo skulptūros iš Amerikos džiugina ir jaunavedžius

Algis Vaškevičius

Marijampolės kultūros centrą papuošė dvi naujos skulptūros, atkeltos iš Jungtinių Amerikos Valstijų, Čikagos. Tai šiame mieste gyvenančios aktorės, skaitovės, kultūrinių renginių organizatorės Nijolės Martinaitytės-Nelson ir jos vyro skulptoriaus Kenneth Nelsono dovana. Ir labai neįprasta dovana, nes vieną iš skulptūrų galima ne tik apžiūrėti, bet ir ja groti.

Viskas prasidėjo dar praėjusių metų rudenį, kai JAV viešėjo Marijampolės kultūros centro renginių organizatorė, Magdalenos Birutės Stankūnienės menų galerijos vadovė Onutė Surdokienė, surengusi Čikagoje savo karpinių parodą. Kelias savaites už Atlanto viešėjusi tautodailininkė buvo globama ir dailininkės M. B. Stankūnienės, kuri pakvietė pasisvečiuoti viešnią iš Lietuvos Nelsonų šeimos namuose.

„Tas apsilankymas paliko man didžiulį įspūdį, nors nuo jo praėjo jau daugiau kaip metai, atsimenu kiekvieną tuose namuose praleistą akimirką. Tai labai gražūs gal kokio trečio praėjusio amžiaus dešimtmečio namai, kuriuose pamačiau daugybę antikvarinių meno kūrinių, nuostabų interjerą, bet didžiausią įspūdį paliko patys šeimnininkai – labai šilti, nuoširdūs žmonės, iš kurių tiesiog švytėjo gerumas, matėsi nuostabi tarpusavio harmonija”, – prisiminė O. Surdokienė.

Ji atkreipė dėmesį ir į tai, kad tarp tų senų, vertingų antikvarinių daiktų puikiai derėjo ir paties šeimnininko K. Nelsono sukurto metalo skulptūros. O. Surdokienė tuose namuose pamatė ir vieno garsiausių Lietuvos portretistų Vytauto Ciplijausko nutapytą šios šeimos portretą. Vėliau viešnia iš Lietuvos sužinojo, kad pats K. Nelsonas skulptūras kuria jau du dešimtmečius, nors anksčiau su menais tarsi ir neturėjo nieko bendro.

„Mane lydėjusi dailininkė M. B. Stankūnienė paprašė šeimnininkų ką nors padovanoti Marijampolės dailės galerijai, ir šeimnininkai mielai sutiko. Vienas darbas – metalinė gėlė iš karto atkreipė M. B. Stankūnienės dėmesį, ir tai nenuostabu, nes ji yra sukūrusi įspūdingus gėles vaizduojančius darbų ciklus. Kitą skulptūrą siūlė išsirinkti man, bet aš nutariau, kad patys šeimnininkai vėliau nu-

spręs, kurį iš skambančių darbų dovanoti”, – sakė tautodailininkė.

Nelsonai išrinko dar vieną skulptūrą, abi jas supakavo ir laivu išsiuntė į Lietuvą, Klaipėdos uostą. Dabar abu K. Nelsono darbai jau puošia kultūros centrą, o jų skambančia skulptūra iškilmingų santuokų metu jau paskambina jaunavedžiai.

„Žinodama, kad mūsų dailės galerijos salėje du kartus per mėnesį rengiama iškilminga santuokų ceremonija, kurios metu paprastai tuokiasi 5–8 poros, aš iš karto nutariau, kad ką tik sutuoktų jaunavedžių ceremonijos dalimi taps ir jų paskambinimas šia skulptūra. Mes pagaminome medinį plaktuką, o jie kartu paskambina, išgaudami skirtingus garsus.

Aš pati atvykstu šeštadienį į šias ceremonijas, papasakoju visą istoriją apie

jantis šio kultūros centro lankytojas.

Skulptūrų autorius K. Nelsonas gimė 1931 metais. Jis mokėsi Notre Dame universitete, kur įgijo chemijos mokslų daktaro laipsnį. Jis dirbo metalo pramonėje, tarnavo JAV armijoje, vėliau nuo 1961 iki 1986 metų dėstytojavo kaip chemijos profesorius Čikagos valstijos universitete. Sulaukęs 55-erių K. Nelsonas išėjo į pensiją, gyveno ūkyje Wisconsin valstijoje.

Dirbdamas jis domėjosi įvairiais menais, keramika, stiklo dirbiniais ir papuošalais. Kai 1995 metais jis vedė Nijolę Martinaitytę-Nelson, gyvenimas pasikeitė iš esmės, nes jau 1996-aisiais, prisiminęs savo darbo patirtį metalo pramonėje, sukūrė pirmąją savo metalo skulptūrą ir atrado savyje kūrėjo gyslę. Per tuos du dešimtmečius K. Nelsonas

iš viso sukūrė jau apie 270 įvairių meno darbų, o žmoną Nijolę jis laiko savo mūza ir įkvėpėja.

Skulptorius yra dalyvavęs keturiuose autorinėse parodose, iš kurių viena surengta Wisconsin universitete Platteville mieste, taip pat su savo darbais dalyvavo daugelyje grupinių parodų, tarp jų Balzeko lietuvių kultūros muziejuje, Lietuvos Respublikos ambasadoje JAV, Washingtone, Indianos, Michigano valstijose ir kitur. Du iš jo darbų įsigijo Wisconsin universitetas ir jie eksponuojami viešai. Dar viena metalo skulptūra atkeliavo į Lietuvą anksčiau ir papuošė įėjimą į J. J. Monkutės-Marks muziejų-galeriją Kėdainiuose.

Didelė dailininko skulptūra yra eksponuojama garsiojo JAV architekto Franko Lloyd Wrighto pastato patalpose Čikagos priemiestyje, mažesnių darbų galima rasti Beverly Shores, Chestertone, North Dakotoje ir kitose vietovėse.

„Tai, kad Marijampolę pasiekė ir mūsų kultūros centrą papuošė tokie įdomūs meno kūriniai iš Amerikos, yra svarbu įvairiomis prasmėmis. Per meną, kūrybą mes išsename į platesnius vandenius, atsiranda naujos galimybės, naujos įdomios išraiškos formos. Dabar mūsų siekis – išplėsti dailės galeriją, įrengti saugyklas, kitas patalpas, nes iš šio krašto kilusių ir po pasaulį išsibarsčiusių dailininkų darbų turime daug ir norime juos kuo geriau pristatyti”, – sakė O. Surdokienė, visų pirma dėkodama nenuilstančiai dailininkei ir meno mecenei M. B. Stankūnienei už visas jos iniciatyvas ir nesibaigiantį rūpestį gimtuoju kraštu. □

K. Nelsonas ir jo žmona N. Martinaitytė-Nelson.

iš Aukštaitijos kilusią aktorę Nijolę Martinaitytę-Nelson ir jos vyrą dailininką Kennethą Nelsoną, apie tai, kokius šiltus santykius jie puoselėja vienas kitam, būdami jau daugiau kaip 80 metų amžiaus, linkėdama ir jaunai porai daug ilgų gražių santuokos metų”, – sakė kultūros centro darbuotoja.

Paklausta, kaip jaunavedžiai sužino apie galimybę skambinti tą metalo skulptūrą ir kaip jie į tai reaguoja, O. Surdokienė pasakojo, kad to pageidauja ne visi, ir jau iš karto matyti, ką ši ceremonija galėtų sudominti. Jauni žmonės, kuriems tai įdomu, išties vertina tokią galimybę ir labai susidomi ir pačiu meno kūriniu, ir jos kūrėju, ir istorija, kaip ši skulptūra atsidūrė Marijampolės kultūros centre.

Moteris parodo ir nuotraukas iš apsilankymo pas šią šeimą svetinguose jų namuose. Vieni iš kitų būsimieji jaunavedžiai sužino apie tokią galimybę ir jau iš anksto pasako, kad norės į ceremoniją įtraukti ir skambinimą. Žinoma, pasigerėti skulptūromis ir viena iš jų paskambinti gali kiekvienas to pageidau-

SIBIRO ISTORIJS (2)

Perpetua Dumšienė

Tęsinys.

Pradžia 2016 m. lapkričio 19 d. „Kultūroje“

Amerikos lietuviai padeda surasti Sibire esančius artimuosius

Esu radusi Tėtušio archyve ne vieną mane nustebinusį dokumentą. Bet ši laišką turiu pacituoti visą. Jis Tėtušiui rašytas 1942 metais į Kauną, tiesiai į darbovietę – Gamybinės Kooperacijos Tarybą (Vytauto prospektas Nr. 37). Ant voko puikuojasi puikiai išsilaikęs pašto ženklas su Hitlerio portretu. Tėtušio brolis Ignas dalijasi mintimis, kaip galima susirasti ištremtųjų buvimo vietas ir adresus, nes nei kariaujantiems rusams, nei vokiečiams prieš pat karą išvežtųjų adresai visai nerūpi. O ir išvežtieji nežino, kur artimųjų ieškoti – vieną brolių paliko Lietuvoje, kalėjime, o Tėtušis pabėgo iš savo namų Kaune, tad abi pusės pasimetė okupacijos ir karo sūkuriuose. Ir štai – sušvinta viltis kaip ieškoti.

Cituoju laišką:

Igliškėliai 1942. III. 27d.
Juozuk!

Jurkša pasakojo kad sirgai – gulėjai ligoninėj, tai nemalonūs dalykas, bet ką padarysi, reikia daugiau saugotis savo sveikatą. Teko girdėti, kad įvyko Tavo gyvenime permainos, kad išėjai iš savo namų ir kad išsileidai šeimą gyventi į kaimą. Tai darom išvadą, kad mieste labai sunku su maistu.

Jurkša sakė kad dar Tau Juozuk reikia pinigų ir laiške buvai parašęs, kad maisto galim perduoti per Jurkšą, o paštu nepageidavai. Kaip Jurkša buvo, tai Tėtis tada buvo numatęs vykti į Kauną – manė pats kiek nuvežti, bet dar vis niekaip neišsirengė išvažiuoti. Jeigu Velykoms atšils oras, tai Tu pats pasistenk parvažiuoti į tėviškę, daug ką pasikalbėsime. Jei negalėsi parvažiuoti, tai po Velykų mes kuris nors pasiostengsim atvažiuoti. Kiek blogiau kad aš neturiu dviračio, o su kitomis priemonėmis tai blogiau gauti.[...]

Aš, Juozuk, radau laikraštį, kad galima apie išvežtuosius Rosijon teirautis per užsieny gyvenančius gimines, susirašymas su užsieny gyvenančiais giminėmis galimas tik per vokiečių raudonąją kryžį, tarpininkavimą atlieka Savitarpinis Pagalbos Žinių Biu-

Mato Mozūraičio šeima Sibire 1953 m.

ras – Kaunas, Kęstučio gt. 6, II aukštas. Aš gavau iš Miškinį jų sūnaus antrašą, kurį pridedu prie laiško. Tai Tu Juozuk užėik į minėtą žinių biurą, ir tau jie padės atlikti visus formalumus dėl parašymo į Ameriką. Miškiniai kad pasiteirautų dėl Mamytės ir Matelio.

Siunčiu sveikinimus nuo Tėtės, Elzytės ir savęs visai tavo šeimai.

Sudiev. brolis Ignas
Adresas:
Georg Miškinis
1714 Linden ave
Racine wis
U. S. A.
Nort. America

Su meile, rūpesčiu ir išmintinga ištverme buvo ieškoma savųjų. Mintis turėjo perskristi kariaujančius žemynus, pasiekti artimuosius Jungtinėse Valstijose, o tada aptikti savo suvargusius artimuosius tolimam Sibiro lagery ar kalėjime. Visa širdim jaučiu tą vertingą lietuvių ryšį, pagalbos ranką, pasiekiančią visus kontinentus. Artimieji buvo surasti, o tada buvo galima juos kaip įmanoma geriau pagloboti.

Istorija apie nelaimingą šunį, kuris išgelbėjo gyvybę

Daugelis labai prasmingų istorijų kasdienybėje būna ypač kinematografiškos. Ši istorija bus apie tai, kaip mano Tėtušiui teko gelbėti savo brolių nuo mirties visai ne herojišku būdu. Bet kol prieisime iki to lemtingo momento, dera bent kiek nuosekliau papasakoti dėdės Mato patekimo į Sibirą aplinkybes, o ir apie tai, kaip viskas vystėsi toliau.

Senelė Elzbieta ir brolis Matas 1941 m. birželio 16 d. išvežti į Sibirą, į Kemerovo sritį. Dėdė Matas iš tremties buvo paimtas į kariuomenę, į statybos batalionus, o paskui iš bataliono pateko į kalėjimą 6 metams dėl provokatoriaus intrigų. Iš Tėtušio pasakojimų žinau, kad tą birželio naktį beveik nesutemo, kai jaunas vaikiną grįžo iš Marijampolės amatų mokyklos išleistuvių ir nuomajam kambarėli. Nors šeimininkė įspėjo, kad jis skubiai bėgtų (matyt, kad trėmėjai jau anksčiau jo ieškojo), bet jaunystė neatsargi, tad buvo sučiuptas. Ilgai, iki 1958 metų Tėvynėje nebuvo gaus žmogaus, puikaus staliaus, talentingo sodininko. Skaitau dėdės Mato laiškus, rašytus mano Tėtušiui iš Sibiro. Beveik kiekviename iš jų – viltis, kad brolis neapleis – parašys laišką, atsiųs pinigų ar siuntinį, surinks žinias, kaip galima grįžti į Tėvynę, paieškos darbo, gaus savo vardą paskolą, sklypą namui statyti, statybinių medžiagų.

Bet vieną dieną atėjo labai nerimastingos žinios, kad išsekintą organizmą užklupo džiova. Lietuviškas šeimos konsiliumas pasitarė su išmintingais žmonėmis ir sužinojo liaudišką receptą kaip įveikti džiova. Tam reikėjo laukinio gyvūno taukų, medaus ir sviesto lydinio. Puikiai galėjo tikti meškos ar barsuko taukai, bet barsuką ilgai te-

ktų gaudyti, o meškų Lietuvos miškuose nėra. Žmonės patarė, kad labai gerai ir šuns taukai tinka. Tėtušis man pasakojo, kaip viskas vyko su tuo nelaimingu šunimi. Svarbus istorijos momentas yra tas, kad Tėtušis buvo medžiotojas, priklausė net medžiotojų draugijos valdybai. Tad šuns mirtis galėjo būti garbinga – jam pakako šunį nušauti, nereikėjo savo sąžinės apnuodyti šuns korimu ar užmušimu koku baisyne įnagi. Betgi savo šuns tėvai neturėjo. Tad ilgai teko žvalgytis po priemiesčius, kol nusižiūrėjo labai didelį gražų šunį. Ir pats širdyje verkdamas tą šunį nusiviliojo su dešra tolyn ir nušovė. O mano motina išlydė to vargšo šunelio taukus. Ir gyvūno auka padėjo – dėdė pasveiko nuo tuberkuliozės. 1958 metais grįžo iš tremties į Lietuvą.

Senelio Jurgio kelionės Transsibiro geležinkeliu

Iš tiesų ši istorija – tai giminės sakmė apie meilę. Bet istorija priklauso Sibiro istorijų žanrui, todėl yra savo forma rūsti ir kieta. Tad susikaupkime ir pradėkime ...

Kai senelis Jurgis 1945 sugrįžo iš Kalininio lagerio, tai 1946 metais sugalvojo drąsų žygdarbį – pavogt (pagrobt) iš tremties močiutę. Dabar nežinau, ką jis galvojo, bet, matyt, jautė, kad Rusija, laimėjusi Antrąją pasaulinį karą, tapo truputį ne tokia budri. Žinau tik Tėtušio persakytą garsų senelio posakį: tai kam, po velnių, klebonas davė žmoną – man ar Stalinui. Šia fraze senelis pats save suaktyvavo ir paskatino veikti. Žinoma, kelionėse jam labai padėjo tai, kad Sibirą jis jau žinojo, gerai mokėjo rusų kalbą, nes buvo tarnavęs caro kariuomenėje, kariavęs Rusų – japonų kare Mandžiūrijoje, o po sunkaus sužeidimo buvo išgydytas Gatčinoje (miestas netoli Peterburgo, caro šeimos rezidencija), o vėliau tarnavo karininko pasiuntiniu Peterburge karininkų (Feldjėgerių – P. D.) namuose. Kad visi šie šeimos pasakojimai yra tikri, man pavyko įsitikinti labai rimtu būdu. Pasitarusi su išmintingais žmonėmis, bibliotekoje užsisakiau to laiko legendinį lietuvių laikraštį ir pradėjau studijuoti. Ilgai skaičiau rusų japonų karo kronikas, spausdinamas Peterburge leidžiamame „Lietuvių laikraštyje“. Nieko rasti nepavyko, po 7 metų pertraukos vėl grįžau prie šios man taip svarbios temos, ir laimė man pagaliau nusišypsojo. „Suradau, suradau, – sušukau garsiai, kad net visi esantys skaitykloje krūptelėjo. – Suradau savo senelio pavardę“ ... Mano brangus (tuomet dar jaunas) senelis užregistruotas kaip sužeistasis, priėjęs velykinės išpažinties. Būtinai pateiksiu šio laikraščio fotografuotus tekstus kaip savo pasakojimo iliustracijas.

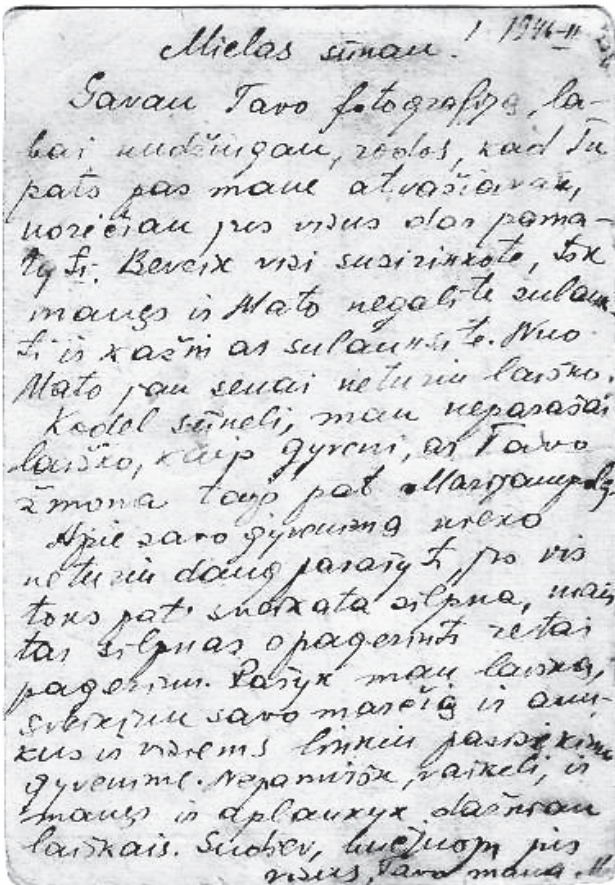
Žinant įvykių priešistorę, visai nenuostabu, kad Senelis Jurgis nutarė pasiegti būtent taip – buvo drąsus ir patyręs vyras, tad ir amžius jo nebaugino – tuo metu, kai sumanė vykti į Sibirą savo žmonos ieškoti, jam jau buvo 71 metai. Savo Tėtušio archyve radau vienintelį močiutės Elzbietaus laišką. Tai atvirlaiškis, rašytas kaip tik 1946 metais vasario mėnesį.

Mielas sūnau!

Gavau Tavo fotografiją, labai nudžiugau, rodas, kad Tu pats pas mane atvažiavai, norėčiau jus visus dar pamatyti. Beveik visi susirinkote, tik manęs ir Mato negalite sulaukti ir kažin ar sulauksite. Nuo Mato jau seniai neturiu laiško. Kodėl, sūneli, man neparašai laiško, kaip gyvenai, ar Tavo žmona taip pat Marijampolėje.

Apie savo gyvenimą nieko daug neturiu parašyti, jis vis toks pat. Sveikata silpna, maistas silpnas, o pagerinti retai pagerinu. Rašyk man laišką, sveikinu savo marčią ir anūkus ir visiems linkiu pasisekimo gyvenime. Nepamiršk, vaikeli, ir manęs ir aplankyk dažniau laiškais. Sudiev, bučiuoju jus visus. Tavo mama

Tęsinys kitame numeryje

Elzbietaus Mozūraitienės laiškas iš Sibiro sūnui Juozukui

Justinas Sajauskas

VISADA ŠALIA • MINIATIŪROS (4)

1. ŠIAURĖ

EGLIŅČIŠKĖS

Žmonai atsidūrus ligoninėje, eigulys Mauruča liko savo pasodoje* vienas su dešimtmete dukra. Neilgai laukęs, patrynė dukrai skuostus drėgnu rankšluosčiu, ištraukė jai iš pasuolės batelius ir, užrėmęs trobos duris šluotražiu, pabėgiais pasileido į Kazlų Rūdą lankyti ligonės.

Miškelis... kitas... Kazlų Rūda. Ant bėgių prieš stotį stūkso vagonas užkaltais langais. Pro durų plyšį mojuoja vaikiškos rankos.

Mergaitė – kaimo vaikas taip pat norėtų į vagoną.

Smagu jiems važiuoti, – sako pavydziai.

– Smagu, smagu, – pritaria tėvas kimdamas ir suka nuo vagono į šalį.

Bet Ramutė jau matė. Įsiminė. Visa Lietuva įsiminė keturiasdešimt pirmųjų birželio keturioliktosios vagonus.

VIKTORAVÀ

Saugumiečiai tardo ryšiais su mišku įtariamą Paukštį. Nieko neišgavę, įsako:

– Pasiimk duonos, ir einam.

Nusivedė vyruką prie sunkvežimio, ištraukė iš kabinos kepaliuką duonos, perpjovė jį pusiau ir lygina su suimtojo puskepaliu.

– Čia vieno kepimo duona! – pareiškia.

Paukštys ginasi. Saugumietis pareikalauja miltų. Suimtojo sesuo įpila krepšelin avižinių miltų.

– Padarysim analizę, o tada pašnekėsim, – pažada saugumietis nieko gero nežadančiu balsu.

Gudraus būta vyro, bet ne visai: nežinojo, kad duonelę kasdieninę lietuviai kepavo tik iš rugių. O gal nepažino miltų.

*Pasoda – žemės sklypas miške, duodamas eigiuliui.

BUKÓNYNS

Pergalė! Sunaikinę hitlerininkų gaujas, Lietuvos keliais pasipylė nuo Berlyno grįžtantys nugalėtojai. Pamatęs juos, vienas bukoniškis nuskubėjo pas Račiūną, pasiturintį kaimyną ir išsivarė iš tvarto kelis parsėkus. Baigėsi, buože, tavo dienos!

Prabėgo kiek laiko, ir kaimo apylinkes užvaldė dar viena armija. Šita kariavo daugiausia naktimis.

Vieno žygio metu naktiniai aplankė Račiūno kaimyną. Apie ką jie ten šnekėjo – nežinia, bet ryte, dar kaip reikiant neišaušus, kaimynas atžv ygino į Račiūno kiemą keturis gerokai ūgtelėjusius paršus.

– Tavo kiaulės, – burbtelėjo pro duris kyštelėjusiam šeimininkui ir apsisukęs dingo savo pusėje.

Gera turėti paslaugų kaimyną!

PŪSKELNIAI

Pokaris, rinkimai. Pažiūrėti, kaip kaimiečiams sekasi rinkti liaudies balsus, į rinkimų apylinkę atriedėjo komisija iš miesto. Besklaidydamas popierius, vienas jos narys, saugumietis paprašė vandens. Mokytoja Liudžiūtė kilstelėjo nuo kėdės, pripylusi ištiesė ištroškėliui stiklinę.

Saugumietis atsigėrė.

Ačiū! Kai būsit pas mus, aš jums taip pat atnešiu vandens, – pažadėjo.

Viltingas pažadas.

...

PARŠELIAI

Pas Voveraičius atvežamas mūšyje sunkiai sužeistas partizanas Vanagas ir paguldomas kambaryje prie lango. Vasara, šilta, kažkur kukuoja gegutė.

– Čia ji mano metus skaičiuoja, – išgirdo – krustelėjo lūpas sužeistasis.

Ne metus, partizane, ne metus. Valandas.

Pranciškus Prūsaitis-Lapė (pogrindyje nuo 1947 m.).

PŪSKELNIAI

Naktiniam Kižiui prie Puskelnių nušovus išdaviką Mėnulį, pro šalįėjusi Liudžiūtė suuodė kaktų kraujo ir naminės degtinės kvapą. Eidama tuo vieškeliu, dar ne kartą jį jautė.

Tiesa, tik palijus.

KAŪNAS

Tardoma zanavykė Stankevičiūtė. Po kelių mažareikšmių pasiteiravimų tardytojas paklausia, kur slapstosi Lekėčių Paluobiukas – matyt, žinojo, kad suimtoji su juo draugauja.

– O tu mylimą žmogų išduotum? – atlenkia Stankevičiūtė.

Tardytojas valandėlę patylėjo.

– O kitus gali išduoti?

– Kitus – galiu.

Suimtoji gražinama į kamerą. Vakare ji vėl atvedama pas tardytoją, užverbuojama ir po instruktažo kada, kaip ir kur išdavinėti paleidžiama.

Atsidūrusi savo kaime, mergina pirmiausia susiranda partizanus. Matyt, ir su tais pašnekėjo apie meilę, nes saugumiečiai partizanės Reginos taip ir nesulaukė.

LAUKINIAI ŠUNKARIAI

Realizuodamas gautą pranešimą apie banditus, per kaimą dimbina stribų ir kareivių būrys. Eidami pro Jurgelaičius, baudėjai pamato moteriškę, kuri, nešina kibirų, krypuoja į svirną. Stop: kas laiko gyvulius svirne?

Kareiviai patikrina Jurgelaitienės kibirą ir iš tikro jame aptinka ne jovalą, o sriubą. Svirnas kaip mat apsupamas, apšaudomas, galop uždegamas.

Iš liepsnų išsiverčia du naktiniai ir pasileidžia į laukus. Baudėjai šaudydami – iš paskos, ir netrukus abu partizanai sukniumba lankoje.

Gaila vyrų, bet jeigu ne jie, govėda* būtų atsiėmus į gretimą, Naujokų sodybą, kurioje tą kartą su savo štabu dienavojo** apygardos vadas Antanas Baltūsis – Žvejys.

*Būrys, šutvė (žargonas).

**Dienavoti – leisti dieną (partizanų žargonas).

NENDRIŲIAI

Partizanai nujautė, kad Vyteniui lemiama akimirka gali pritrūkti ryžto, buvo tam pasiruošę, ir kai 1948 m. vasarą Gintaras, Žilvitis ir Vytenis pateko apsuptin, Gintaras pasisiūlė Vyteniui šį nušauti.

– Aš pats,– atsakė Budrys.

Sulaukė, kol draugai susisprogdins, ir pasidavė.

JOTYŠKIAI

Apylinkės pirmininkas Latvys turėjo 5 ha žemės, 7 vaikus ir žentą – stribą. Vieną vėlyvo rudens vakarą iš miško atėjo 3 vyrai, nušovė Latvį, pasiėmė šį tą iš jo rakandų ir grįžo iš kur atėjo. Išeidamas vienas miškinių išsivedė iš tvarto arklį.

Ar tai bėris buvo per nirtus, ar tai raitelis – per prastas, tiktai partizanui niekaip nepavyko jo užsėsti. Pamatęs draugus nueinant, naktinis pavėdėjo arkliuką atgal į tvartą, pririšo prie vašo, nuo kurio buvo ką tik atrišęs ir nusivijo draugus.

Pranai Latvy! Tave suteškino tokie pat artojai, kaip ir tu.

VALENČIŪNAI

1951 m. rudenį du miškiniai aplankė Valenčiūnų skaityklą ir šiek tiek joje pašeiminkavo: nuplėšė vieną kitą paveikslą, nutraukė nuo stalų raudonas staltieses (autkojams, – paaiškino), peržiūrėjo knygas. Pernelyg pažangias sukišo į krosnį.

– Vyrai, ateikite dažniau, man bus šilčiau, – išlydėjo išeinančius sargas.

ŠILAVÓTAS

Kautynėse sužeistą Klajūną stribai nugabeno į Šilavotą ir apgyvendino pas Dabrišius – pažiūrėsime, kas tavęs, bandite, pasiges.

Pasigedo partizanų ryšininkas Samsonavičius, atšliuožė pasiimti sužeistojo rogėmis. Įėjusį pirkion, jį vietoj šeimininko pasitiko kitas, nematytas vyriškis. Samsonavičius susiorientavo, kas čia ir kaip.

– Ar ne čia parduodama karvė? – garsiai paklausė.

Nesulaukęs iš stribo rišlaus atsakymo, sėdo į roges ir išrūko.

ŠMURAI

Partizaninei kovai artėjant į pabaigą, vadas Litas pakėlė į kovotojus vieną paskutiniųjų savo ryšininkų Liepą. Po priesaikos įteikė jai naganą.

Po dienos kitos Litas ginklą atsiėmė. Turėjo atsiimti! Čia pat buvo jo, partizanų Nemuno srities vado Sergijaus Staniškio – Lito pasitraukimas, o granatos, kurios vienos jam buvo belikę, drėgname bunkeryje dažnai nesprogdavo.

Kultūros kronika

Lapkričio 11–18 dienomis Kylio mieste vyko 10-asis monospektaklių festivalis THESPIŠ, kuriame pristatyti net du spektakliai iš Lietuvos: Birutės Mar monospektaklis „Antigonė“ ir Kauno kamerinio teatro aktoriaus Aleksandro Rubinovo monospektaklis „Koba“. Birutė Mar yra dažna šio festivalio viešnia, savo kūrybą pristachiusi net keturis kartus, iš jų du kartus pelnusi pagrindinį apdovanojimą „Grand Prix“: 1999 metais už spektaklį „Žodžiai smėlyje“ ir 2003 metais už spektaklį „Meilužis“. „Koba“ – Kauno kamerinio teatro aktoriaus Aleksandro Rubinovo monospektaklis, sukurtas pagal rašytojo Edvardo Radzinskio apysaką. Tai intriguojanti istorija apie pagrindinio veikėjo draugystę su Stalinu, kurią vėliau sunaikina baimė.

Lino Mikutos dokumentinis filmas „Šaltos ausys“ parodytas gruodžio 1 d. „Festival dei Popoli“ (liet. „Žmonių festivalyje“) Florencijoje, Italijoje. Filmo žiūrovai nukeliami į Rytų Europoje esančią periferiją. 42 minutes trunkanti juosta subtiliai atskleidžia dviejų artimiausių žmonių santykius. Monotonijos prislėgtas tėvas gyvena kartu su savo suaugusiu sūnumi, kuris yra kurčias. Nepaisant to, kad kartu praleidžia daugybę laiko, abu yra vienas nuo kito emociškai nutolę. Tėvas sūnų laiko nenormaliu ir nesubrendusiu, o sūnus tėvą – jautrumo stokojančiu chamu. Nepaisant abiejų skirtingo požiūrio ir dėl to kylančių konfliktų, filme siekiama atskleisti giliausius dviejų artimiausių žmonių sielos užkaborius. Gausiai apdovanotas lietuvių režisieriaus filmas dalyvavo tarptautiniame Argentinos dokumentinių filmų festivalyje (FIDBA), kuriame pilno metro filmų kategorijoje laimėjo pagrindinį prizą.

Lapkričio 26 d. Londono galerija „Maureen Paley“ atidarė grupinę parodą „Veikiant išoriniams veiksniams“, kurioje buvo pakviestas dalyvauti amerikiečių-lietuvių menininkas Andrew Mikšys. Andrew Mikšys pristato kelis darbus iš fotografijų ciklo „Disco“. Menininkui sukurti šį ciklą sumanymas kilo, kai jis lankėsi Švenčionyse vietinėje diskotekoje, kur susirenka aplinkinių vietovių jaunimas. Po patirties Švenčionyse menininkas pradėjo tyrimą – ėmė važinėti po Lietuvą ieškodamas tokių diskotekų ir paieškų metu sutiko daug atvirų jaunų žmonių, kurie mielai bendravo, pozavo, rekomendavo kitas diskotekas. Šiais metais mados namų „Vetements“ įkūrėja Lotta Volkova, inspiruota Andrew Mikšys „Disco“ serijos kartu su juo sukūrė naują fotografijų seriją. Ši serija jungia griūvančių kultūros namų estetiką su agresyviai nostalgiska „Vetements“ kolekcija.

Atminties babilonai

Atkelta iš 3 psl.

Kažkurį laiką patarnavusi ligo-
ninėje, močiutė gerai žinojo, ko la-
biausiai bijo vokiečiai. Šiltinės.

Neprašytas svečias nėrė pro du-
ris. Netrukus mama pastojo, ir rei-
kalai dar labiau susikomplicavo.
Mama galvojo apie abortą. Visai šei-
mai grėsė didelis pavojus. Ir tada
mano geltonkasė močiutė, kaip jau
rašiau, visomis šaknimis įsikibusi į
lietuvišką kaimą, nemokanti nei
skaityti, nei rašyti, tarė:

– Nežudyk. Karas greitai baigsis,
o mes turėsime anūką arba anūkę...

Naktimis tėvo brolis, dėdė Al-
fonsas, veddavo mamą pasivaikščio-
ti. Jos sveikata kasdien prastėjo, o
gurkšnis tyro oro būtų buvęs labai į
sveikatą. Močiutė ir tam atvejui, jei-
gu kas pamatytų, buvo paruošusi le-
gendą. Viskuo bus kaltas tas jaunėlis
sūnus, kuris niekada nemokėjo pa-
sirinkti mergų. Laimei, mama ne-
buvo panaši į žydę. Bet kažin ar tai
būtų pagelbėję, paprašius dokumen-
tų arba paskundus tam, kuris viską
žinojo. Močiutė palaikė dar ir kitą le-
gendą, neva, mama išėjusi į getą ten
ir pražuvo, o tėvas lėbauja su kuo pa-
puolė. Toks jau jis yra. Nerimtas.

Tėvas iš tiesų pasirodė „nelabai
rimtas“. Tik kita prasme.

Kai namiškiai suprato, kad jau
čia pat gimdymo laikas, tėvas iš savo
pusseserės, gyvenusios tame pačiame
name, pavogė pasą... Sušaudymas
garantuotas. Visos šeimos.

Dažnai galvoju – kiek reikia
žmonių, kad nužudytų vieną žmogų?
Užtenka vieno. Kiek reikia žmonių,
kad išgelbėtų vieną žmogų? Daug, la-
bai daug. Kartais ir vienuolikos ne-
užtektų. Stebėtina yra tai, kad visa
tėvo šeima, kurioje ir buvo kone vie-
nuolika žmonių, sudėjęs visus gimi-
naičius, rizikavo savo gyvybėmis dėl
vienos kitatautės marčios.

Vėliau motina pasakos, kad išti-
som naktim kalė atmintinai to sve-
timo paso pavardę ir vardą, o iš di-
delės baimės įsiminti taip ir nepa-
vyko. O dar jeigu būtų žinojusi tikrą
paso istoriją, kurią žinojo tik tėvas,
tai greičiausiai pati būtų pasidavusi...

Atėjo metas gimdyti. Vos gyvą
motiną tėvas su svetimu pasu ir kry-
želiu rankoje išgabeno į ligo-
ninę.

Nors mama ir nebuvo panaši į

žydę, įtarimų būta. Kažkas ėmė kal-
bėti, kad ji gali būti gruzinė. Pati pa-
gimdyti mama, žinoma, neįstengė.
Mažutė daktarė Matilda Zubrienė
paprastė specialios kėdutės, ant ku-
rios pasilypėjusi operuodavo. Bai-
siausia buvo, kad mama, paveikta
anestezijos, neprabiltų savo gimtąja
kalba. Neprabilo. Mamai sėkmingai
buvo padarytas cezario pjūvis, ir aš
gimiau...

Tą naktį prie gimdyvių budėjo
daktarė Sirvydienė – su ja mano
mama vėliau bendraus visą gyveni-
mą. Romantiška moteris su geltona
kasa apie galvą, daktarė Sirvydienė
tą naktį budėdama skaitė, kaip vėliau
pasakys, ypatingą romaną. Tą pačią
naktį, toje pačioje ligo-
ninėje gimdė ir
jos sesuo. Daktarė jau tada nutarė,
kad gimus mergaitėms abi bus Vio-
letos. Niekaip kitaip. Pagal romano
heroję, kuria daktarė taip žavėjosi.
Kas gi būtų galėjęs paprieštarauti gel-
bėtojai. Negalėčiau pasakyti, kad esu
patenkinta savo vardu, bet bent jau
negaliu už tai „dėkoti“ savo tėvams...
Ne jie išrinko.

Slinko ilgos ir tamsios lapkričio
dienos, o mama vis neatsigavo, ilgam
netekdavo sąmonės. Vėliau, skaity-
dama Kauno geto dienoraščius, su-
žinosiu, kad tą lemtingą lapkričio 20,
mano gimimo dieną, geto dirbtuvė-
lėje buvo gaminami kalėdiniai žais-
lai vokiečių vaikams. Pagaliau tėvui
buvo grąžinta vargana mamos man-
ta, ir visi galutinai neteko paskutinės
vilties. Tačiau mama stebuklingai
atsigavo. Manau, ne vien pasiauko-
jančių gydytojų draša, – ją išgydė tėvo
meilė. Bet ligo-
ninėje darėsi vis pa-
vojingiau, ir tėvas parsivežė mudvi į
mano senelių namus.

Kai tas pats vokiečių patrulis im-
davo vaikštinėti po žemais pirmo
aukšto langais, senelė įkišdavo mane
į skalbinių pintinę po paklodėmis ir
meldėsi Dievui, kad nepravirkčiau.

– Jeigu suimtų mano sūnų su
marčia, – kartodavo senelė, – tikrai
nežinau, ar išgyvenčiau. Bet gal. Ta-
čiau jeigu paimtų kūdikį, pasikarčiau
čia pat, visų akivaizdoje. Greičiausiai
net nereikėtų. Numirčiau vietoje. □

Violeta Palčinskaitė. Atminties babilonai, arba aš vejuos vasarą. Atsiminimai. – Vilnius, Tyto alba, 2015

Kadras iš Lietuvos kino studijos filmo „Andrius“, 1980. Scenarijus – Violetos Palčinskaitės, režisierius – Algirdas Araminas. Andrių vaidina Edvinas Menčikovas.